

---



---

## LES TRADUCCIONS DEL CATALÀ AL ROMANÈS – RIEROLS QUE PORTEN HISTÒRIES PER EXPLICAR LA HISTÒRIA

---



---

JANA BALACCIU MATEI  
meronia@rdslink.ro  
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”

He rebut l'encàrrec, més aviat l'honor, d'impartir la conferència inaugural d'aquest col·loqui i aprofito l'oportunitat per reflexionar una vegada més sobre un tema que ha anat agafant força i relleu en la meua vida els darrers vint anys.

El gran avantatge de les metàfores és, com bé sabem, el seu gran poder explicatiu; tanmateix, em sento obligada a justificar la meua renúncia a la tan coneguda metàfora del pont entre dues cultures per a la traducció. Perquè un pont és només una construcció que sosté una via de comunicació, a més pot ser enderrocat (el que va passar entre nosaltres al llarg de moltes dècades), mentre un riu flueix amb continuïtat, des de les seves fonts fins que desemboca al mar o en un altre riu. És portador de matèria orgànica, de vida, talment una traducció. Bé, he volgut anomenar les traduccions del català al romanès rierols, tenint en compte el seu cabal, la seva quantitat encara prou petita. Tot i així, aquests rierols, n'estic convençuda, tenen la capacitat d'erosionar el sediment de representacions mentals de l'espai català, afluïxen al riu de la cultura romanesa, barrejant-se amb els seus corrents o infiltrant-se i penetrant en el seu sòl, en definitiva, en el seu sistema literari, en el nostre sistema literari romanès.

Les meves consideracions volen ser una mena de reflexió sobre el paper de les traduccions romaneses abocades del català des d'una mirada històrica i contemporània i des de la meua experiència com a traductora d'aquesta llengua i, a la vegada, també editora de la col·lecció publicada per l'editorial Meronia de Bucarest, sota el títol «Biblioteca de Cultură Catalană». Aquest projecte es va iniciar el 1998 i ha tingut continuïtat fins avui, arribant als quaranta-un títols. En l'informe «La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat», fet l'any 2006, sobre l'estat de la traducció literària del i en català, referint-se a aquesta col·lecció, Carme Arenas i Simona Škrabec<sup>1</sup> afirmaven: «Això fa que l'intercanvi amb Romania sigui el més desequilibrat d'entre totes les cultures presents [a l'informe], perquè normalment l'exportació d'autors catalans a un determinat país comporta també la incorporació dels seus autors a Catalunya». Afortunadament, des d'aleshores no han passat en va nou anys i, tenint en compte les traduccions del romanès al català publicades durant aquest darrer temps, podem esperar que els desequilibris són cada dia menys «excessius». D'altra banda, crec que aquesta situació es pot entendre com un intent de recuperació després d'una absència massa llarga. Perquè entre les cultures romàniques, la romanesa ha estat l'última a rebre autors catalans alguns dels quals ja ben coneguts en francès, italià i castellà fins i tot des de l'edat mitjana. I, d'altra banda, si, com ens ensenyen els gestaltistes, tendim a agrupar els estímuls que són més a prop o més semblants, en el cas de les traduccions del català al romanès, el retard i l'absència de la continuïtat han impedit la configuració d'una forma perceptiva que podríem anomenar «catalanitat» i que es pot activar amb cada estímulo, amb cada nova traducció.

Si el retard és conseqüència de l'aïllament de l'espai romanès respecte a l'espai de les llengües romàniques i respecte a la civilització occidental, tant l'inici com també la discontinuïtat tenen a veure amb les grans ruptures dins la seva història. Distanciats no només físicament de l'espai romànic, sinó també per la confessió ortodoxa, vam tenir segles sencers com a llengua de cultura i oficial l'eslavònic, però la llengua romanesa,

---

<sup>1</sup> Carme Arenas, Simona Škrabec, *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat: Catalan literature and translation in a globalized world*, Barcelona, 2006, pp.19-20.

sempre la llengua parlada, es va poder conservar com a llengua romànica. Vet aquí una característica comuna dels romanesos i dels catalans: la tossuderia en el manteniment del seu principal tret d'identitat, la llengua, a pesar de les condicions adverses. Però la semblança no va, de moment, més enllà d'això. Per als catalans «el sentit identitari –com diu l'historiador català Joan Lluís Marfany– comença a l'edat mitjana. A finals comença a haver-hi una llengua comuna, sobretot perquè és la llengua del monarca. A partir d'aquí, els catalans no tenen cap dubte de ser catalans. La idea d'una pèrdua d'una consciència de la catalanitat és mentida»<sup>2</sup>. En aquesta llengua es van escriure, com sabem, obres mestres, que encara es poden llegir i assaborir. A l'espai romanès, en canvi, l'escriptura en la llengua nacional només va poder aparèixer al segle XVI, i molt més tard la literatura de debò, etc.

Aquí es podria obrir un llarg parèntesi sobre si la llengua és un component bàsic de la identitat nacional o sobre què és la identitat nacional, un problema molt discutit des de fa segles dins el marc de la definició del concepte de nació. Sobre aquest tema s'han escrit desenes de volums i centenars d'articles. Simplificant, les respostes van des de l'afirmació clara d'aquesta relació –la majoria dels historiadors (amb molts matisos)– fins a la negació rotunda. Els historiadors romanesos situen l'aparició d'aquesta consciència als segles XVIII-XIX, i l'historiador Lucian Boia afegeix: «la identitat no és una cosa caiguda del cel, la identitat s'assumeix i s'afirma». Hi ha qui diu que el concepte d'identitat nacional no té cap substància, com, per exemple, el filòsof francès Michel Serres<sup>3</sup> que sosté que la identitat se relaciona només amb «jo»; l'únic identificador d'una persona humana seria doncs el seu ADN, tota la resta essent una cruïlla de pertinences a diversos conjunts (per exemple, de les persones que tenen la mateixa edat o el mateix color dels ulls, el conjunt dels jugadors d'escacs, etc). «Tota la resta, fins i tot el que la burocràcia governamental m'obliga a escriure a la meua targeta d'identitat, només indica algunes de les sotacategories a les quals jo pertanyo». Així, parlar de la identitat nacional, religiosa o cultural condueix sovint a derives polítiques o al racisme.

Però tornem al nostre assumpte. Els romanesos han hagut d'ESPERAR fins al segle XVIII per reprendre les relacions amb Occident i, entrat el segle XIX, l'occidentalització (l'espai francès, però també alemany) ho envaïa tot (la llengua, la cultura, la mentalitat de les elits), és clar, no sense resistències. I els resultats van ser espectaculars, com bé sabem.

No és sorprenent, doncs, que els contactes culturals amb l'espai ibèric fossin tardans, i que cap autor de la península no entrés a l'espai romanès abans del segle XVIII. Els hispanistes romanesos mencionen que les primeres traduccions d'autors castellans durant aquest segle són el *Reloj de Príncipes* (1539) de Fray Antonio de Guevara i *El Criticón* de Baltasar Gracián. El primer va ser traduït l'any 1709, a partir d'una versió llatina de l'any 1601, el segon (parcialment) l'any 1754, a través d'una o dues versions gregues del segle XVIII, i sense publicació fins a l'any 1794.

Més interessant o, si més no, suggestiu, em sembla el fet que els primers autors catalans que van arribar-nos a Romania eren autors vius: el primer –el costumista Àngel Ruiz i Pablo (1898), seguit de prop per Narcís Oller (1900, 1914, 1916); tots dos publicats a revistes de Transsilvània, que encara pertanyia a l'Imperi Austro-hongarès, aleshores amb bons contactes directes amb el món ibèric.

Encara més significatiu és el cas dels dos noms considerats els més rellevants per a la hispanística d'entreguerres: Alexandru Popescu-Telega i Nicolae Iorga. Tots dos van tenir contactes directes amb intel·lectuals catalans i, és evident, van percebre la literatura castellana i la catalana com a entitats ben diferenciades. El primer (l'autor de la primera versió de Don Quixot més apropada a les exigències d'una traducció moderna), fou també l'autor de la primera traducció d'una obra integral d'un autor català, els *Elogis* de Joan

<sup>2</sup> <http://www.histocat.cat/index.html?msgOrigen=6&CODART=ART02986>

<sup>3</sup> <https://www.nouvelobs.com/rue89/rue89-nos-vies-connectees/20100202.RUE4802/michel-serres-l-identite-nationale-erreur-logique-et-crime-politique.html>

Maragall (1922, si bé traduït del castellà; si no m'erro, la traducció al castellà ja estava feta per Maragall mateix). També va publicar diversos estudis sobre autors espanyols, catalans (sobre Santiago Rusiñol) i portuguesos recollits parcialment en el volum *Lecturi romanice – Lectures romàniques* (1939)<sup>4</sup> – que evidencien un contacte directe amb el món peninsular i la percepció de la individualitat diferenciada de totes les seves literatures.

Nicolae Iorga, figura cabdal de la història romanesa, amic de Puig i Cadafalch, Nicolau d'Olwer, Valls i Taberner i «del venerable historiador» Rubió i Lluch, havia començat a interessar-se per l'edat mitjana catalana arran de les seves preocupacions per la història de l'Imperi Bizantí. Personalitat proteica, va cultivar també la història, la crítica i la creació literària. N'hi va haver prou amb la visita de 1929 a Barcelona, amb ocasió de l'exposició universal, per conèixer en viu la llengua i la literatura catalana, de la qual va traduir alguns poetes com Maragall, Costa i Llobera, Teodor Llorente, o bé les Muntanyes del Canigó i, fins i tot, un poema de Jordi de Sant Jordi.

Portat per la seva visió d'una vinculació estreta entre la història, la llengua i la literatura, Iorga, d'acord amb la seva visió organicista de la nació, va afirmar rotundament al volum *Un petit país llatí: Catalunya i l'Exposició de 1929*: «és clar que aquesta nacionalitat existeix –sense que això hagi de molestar ningú– i per això existeix una llengua catalana i una literatura», subratllant però que el problema era més complex del que semblava i que la seva solució podia ser només de caire transaccional. Tot feia pensar que la percepció del món català a l'espai romanès s'enfortiria.

D'una banda, en l'àmbit científic: després de l'assassinat de Iorga, l'any 1940, per la Guàrdia de Ferro –l'extrema dreta, cada vegada més poderosa–, el seu alumne, Constantin Marinescu, professor a les universitats de Cluj i Bucarest, membre corresponent de l'Acadèmia Romanesa i també membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, continuava, al seu torn, les investigacions sobre l'edat mitjana catalana. Constantinescu rebé, pòstumament l'any 1970, per les seves investigacions a Barcelona, el Premi Internacional Catalònia de l'IEC, el primer que s'atorgà.

D'altra banda, en el camp de la literatura amb les traduccions, ens podríem preguntar com haurien anat les coses si haguessin seguit l'ordre natural, no per somniar, sinó per comprendre millor què ha passat després de la imposició del règim franquista allà i del comunista aquí. Per donar només un exemple, Constantin Marinescu, que l'any 1941 havia estat nomenat director del centre cultural romanès de França, va ser destituït l'any 1948 i també expulsat de l'Acadèmia. Va ser restablert pòstumament, l'any 1990, com a membre d'aquest fòrum.

Si ens restringim ara només a les traduccions, constatem que tot i que les relacions diplomàtiques entre Espanya i Romania (establertes l'any 1881, després de la formació de l'estat nacional romanès) coneixen episodis de ruptura (des de l'any 1946 fins al 1967, quan s'estableixen de nou les relacions consular-comercials, i l'any 1977 a nivell d'ambaixada), malgrat que entre 1948 i 1957 l'especialitat de llengua castellana va desaparèixer a la Universitat de Bucarest, les traduccions del castellà es van succeir a bon ritme, com també les de les altres grans cultures, evidentment sota els ulls vigilants de la censura. En canvi, fins l'any 1989, només quatre obres d'escriptors catalans havien estat traduïdes al romanès: *Els plàtans de Barcelona*, de Víctor Mora (1968, del francès); una antologia de poesia de Salvador Espriu (1974, molt probablement de l'italià); *Tirant lo Blanc* (1978, traduït, simultàniament de les versions catalana i castellana, sota el títol *Tirante el Blanco*), i *Fortuny*, de Pere Gimferrer (1988, del castellà), de fet un «esborrany». Una mica més present a les pàgines d'algunes revistes és la poesia, com a conseqüència de la passió per aquest gènere i l'interès per incorporar traduccions poètiques de l'àmbit romànic per part de personalitats culturals romaneses com Marian Papahagi, Victor Ivanovici i alguns, pocs, altres.

<sup>4</sup> <http://metrolinks.ro/alexandru-popescu-telega/>

Per als romanesos l'any 1989 va ser no només l'any de la caiguda del comunisme, sinó també d'una sobtada «caiguda dins el futur», com deia un economista, en tant que obertura del nostre país al món democràtic i l'inici d'una transició amb canvis estructurals intrincats. En el camp de les traduccions, les editorials encara sota propietat estatal i l'emergència i la munió de les editorials privades es disputaven als anys 90 els lectors, oferint-los fossin lectures fàcils portadores de guanys immediats, fossin obres de feia tant enyorades, prohibides o desconegudes. Tan sols l'any 1995, una única obra catalana es va traduir. De ben segur, com no podia ser d'una altra manera, es tractava de *La plaça del Diamant*. Va ser el moment de la meua entrada, juntament amb Xavier Montoliu i Pauli, aleshores lector de català a Bucarest, en el món de la traducció. En l'«horitzó d'expectatives» dels lectors, estava ben fixada encara la imatge d'una cultura catalana profundament hispànica.

És en aquest context en què va néixer el projecte d'una col·lecció consagrada exclusivament a les traduccions de la cultura i, especialment, de la literatura escrita en català, de tots els gèneres i d'autors i autores de tot el domini lingüístic.

Vistes les coses des de la perspectiva de la teoria de l'acció de Paul Ricoeur, hem de contestar les preguntes següents: qui fa una acció, en vista de què, com, en quines circumstàncies, amb quins mitjans i quins resultats. Doncs diré: un grup de catalanòfils convençuts que el valor d'una cultura, d'una comunitat històrica com la catalana, no depèn de la grandària de la població sinó de la valua de les obres creades al llarg de la seva història, en el nostre cas pràcticament desconegudes. En vista de què? Posats a fer translacions de conceptes dels altres camps de la traductologia al nostre camp, podríem dir que la col·lecció es proposava de portar l'alteritat catalana en un doble sentit: tant la seva identitat respecte a nosaltres, els romanesos, com també dins del mateix espai peninsular. A les seves traduccions bíbliques, Henri Meschonnic, volia «deshellenitzar» i «descristianitzar» la Bíblia i tornar-li el seu caràcter jueu. El nostre objectiu no era una descastellanització de les traduccions del català (no era el cas), sinó aclarir una imatge borrosa de la catalanitat.

Hi ha una frase cèlebre de Massimo d'Azeglio, escriptor i polític italià, un protagonista del procés d'unificació d'Itàlia: «Abbiamo fatto l'Italia. Ora si tratta di fare gli italiani». El nostre grup tenia a la seva disposició els «catalans», respectivament els valors catalans, amb ells havíem d'afaiçonar una imatge de la catalanitat mitjançant la traducció. Una catalanitat que comprèn les manifestacions de tots els territoris de parla catalana. Els ajuts de les institucions catalanes (inicialment la Institució de les Lletres Catalanes, després l'Institut Ramon Llull) ens van permetre de concentrar-nos en la qualitat de les obres, movent-nos majoritàriament en el cànon literari català o en un possible cànon adequat al lector romanès. Així el riu literari català penetrava en el sistema literari romanès *Solitud* de Victor Català, *La plaça del Diamant*, *Mirall trencat* i narracions curtes de Mercè Rodoreda, *Borja Papa* de Joan F. Mira, *L'illa Flaubert* de Miquel Àngel Riera, *Pedra de tartera* de Maria Barbal, *Senyoria*, *l'Eunuc* i *El Pamano* de Jaume Cabré, *Dins el darrer blau* i *La meitat de l'ànima* de Carme Riera, poemes de Maragall, Maria-Mercè Marçal, Montserrat Abelló, fins als cinc títols de Ramon Llull (el Gentil, el Blaquerna, el *Llibre de contemplació*, el *Llibre de meravelles* i *Doctrina pueril*), etc... Com si després d'ensenyar les branques i les fulles de l'arbre, havia arribat el moment de dirigir la mirada cap les arrels –tal com vam poder constatar al Seminari Internacional Ramon Llull que va tenir lloc també aquí, a la Universitat de Bucarest, amb ocasió de l'Any Llull.

Des d'aleshores, des de 1998, quan neix la col·lecció «Biblioteca de Cultura Catalana», fins enguany, han passat vint anys i de mica en mica s'ha anat dibuixant un veritable atlas del món català, literari, però també històric. Perquè vam pensar aquesta mateixa col·lecció com una mena de narració també mitjançant el que Berman anomena «l'étayage» de la traducció (introduint pròlegs, notes –només quan són necessàries per

indicar breument una referència extratextual—, cronologies per acompanyar l'obra, però també per conduir cap a una millor comprensió de l'univers extraliterari). Crec que per a una literatura recentment introduïda al nostre espai, com és la catalana, els pròlegs són imprescindibles, ja que si l'avaluació de cada obra depèn, en darrera instància, de cadascun dels lectors, dels seus criteris, del seu horitzó d'expectatives, els elements extrínsecs o paratextuals tenen també un paper important. En el nostre cas, sense aclariments oferts per un prologuista, un lector romanès habitual no podria entendre la inclusió d'un autor mallorquí, andorrà o valencià dins la literatura catalana. Un pròleg pot, també, ajudar a entendre profundament les obres de Rodoreda, Joan Sales, Jaume Cabré, Carme Riera, que incorporen fets prestats a la història viscuda, o els poemes de Maria-Mercè Marçal i Montserrat Abelló i l'impacte en el sistema literari propi d'aquests autors o altres. Sense les informacions extrínseques ofertes als pròlegs un lector romanès no podria saber que el fet mateix d'escriure en català representa una opció de cada escriptor d'origen català, visqui on visqui, a Catalunya, Balears o València. I el fet que en aquesta llengua, encara amenaçada a causa del bilingüisme, s'hagin pogut escriure tantes obres de gran valor literari té per ell mateix un valor de dimensions més àmplies que el del mer testimonial. Perquè, com deia Virginia Wolf a *Una cambra pròpia*, «Les obres mestres no són naixements únics i solitaris; són el resultat de molts anys de pensar en comú, de pensar des de la col·lectivitat, de manera que l'experiència de la massa estigui darrere una sola veu».

Afegiria a l'«étayage» de la traducció, els contactes directes entre els autors i els seus propis lectors, diàlegs i xerrades amb els crítics. Jaume Cabré ha vingut a Romania dues vegades, molt abans que comencés el seu èxit internacional. També hem tingut entre nosaltres Ramon Solsona, Carme Riera o Lluís-Anton Baulenas. I, és clar, autors de pròlegs, professors, crítics, traductors, amb els quals flueix cada vegada amb un cabal més gran el nostre riu literari.

He mencionat abans les preguntes formulades per Ricoeur en la seva teoria de l'acció. Ha quedat sense resposta la darrera, la més difícil de respondre: amb quins resultats. Arribats aquí, ens plantejem des de quina perspectiva abordar-ho? Crec que la millor manera de fer-ho és donant la paraula als lectors. Confesso que una de les il·lusions més grans que he rebut traduint i publicant literatura catalana en romanès, me l'han regalada dues categories oposades de lectors: els que no pertanyen al món literari, els que acostumem a anomenar «habituals» i els que pertanyen al món de la ciència. Els primers inclouen amics i coneguts amb els quals he pogut discutir i també inclou lectors anònims que han escrit a l'editorial per donar gràcies perquè els hem donat la possibilitat de descobrir una obra impressionant d'una literatura desconeguda fins aleshores. No feien comentaris sobre la qualitat artística (però jo sabia que si no l'haguessin percebuda, el llibre els hauria deixat indiferents), sinó sobre les accions dels personatges, sobre el fons històric d'una novel·la (crec que *L'ombra de l'eunuc*, *Les veus del Pamano*, *Dins el darrer blau*, *Incerta glòria*, *Doctrina pueril* s'adjudiquen el primer lloc en aquests comentaris; sí, la *Doctrina*, per la sorpresa en descobrir avui en dia un llibre així, escrit en llengua vulgar, al segle XIII). A la segona categoria, molt més restringida, clar, pertanyen els professionals de la filosofia i especialistes en cultura medieval (com la professora Mianda Cioba, cap del Departament de Lingüística Romànica, que ara mateix ens acompanya i a qui agraeixo que hagués volgut acollir des del minut zero el Col·loqui que tot just estem inaugurant) que han convertit els llibres de Lluït en un instrument de treball.

Finalment, abans d'acabar, tanmateix hem de mirar cap als crítics literaris, els que tenen la competència de jutjar la singularitat d'una obra, la validesa de les seves representacions, el joc entre la individualitat dels personatges i l'universal, etc. I així justifiquen el seu veredict, que pot allunyar o atraure els lectors. Per això m'aturaré, breument, en dos aspectes. Primer: quin tipus d'obres han atret els crítics i quins són els criteris que han emprat. Després, si en els seus comentaris podem detectar el suposat, per

nosaltres, poder de radiació de la col·lecció. Però abans d'això em permetré de fer una altra suposició: interpretar com un efecte d'aquesta radiació el fet que també altres editorials, més grans, han començat a incloure en els seus programes autors catalans i em fa plaer subratllar que es tracta d'autors sòlids (Josep Pla, Maria Àngels Anglada), com també d'una nova generació de traductors formats en aquesta mateixa universitat, que multiplica amb èxit els nostres rierols. Un altre efecte podria ser també el fet que ja hi ha dues tesis doctorals basades en les traduccions romanescs del català<sup>5</sup>.

Però tornem als crítics. En primer lloc voldria mencionar que ja des de l'inici, la col·lecció va atraure l'atenció de la crítica literària més prestigiosa especialitzada en literatura estrangera, Elisabeta Lăsconi, que fins no fa gaire ha estat entre nosaltres. Una lectora insaciable, capaç de descobrir les afinitats més inesperades entre personatges o escriptors de diverses cultures. Impressionada inicialment per la força narrativa de les tres dones catalanes, com deia, Víctor Català –amb *Solitud*, Mercè Rodoreda i Carme Riera, va esdevenir una gran admiradora de Jaume Cabré. En tal mesura que va llegir el manuscrit sencer de la traducció de *L'ombra de l'eunuc* i, en lloc de dedicar-li una pàgina de comentaris en una revista, va voler escriure un llarg epíleg d'aquest «esplèndid concert novel·lesc» (és el seu títol), contextualitzant-lo tant literàriament com també fent referències a la realitat romaneca durant la dictadura, posant de relleu tant el refinament de l'escriptura, com el poder epistemològic del llibre. La seva conclusió és torbadora:

«Jaume Cabré empeny l'èpica cap a una altra frontera, massa poc provada o forçada després de Marcel Proust... La polifonia permet a l'autor translacions fluïdes entre conversacions i trobades, temps i llocs. El novel·lista força els límits del gènere narratiu, recorre a la més impalpable de les arts, la música, amb el seu únic poder de transposar la fluïdesa de la vida interior, l'evanescència de la meditació sobre l'esdevenir de la persona humana i els embulls foscos de la història, sobre l'amor i la mort, i, especialment, sobre el miracle de la creació, malgrat tant despoder i tanta mort».

Elisabeta Lăsconi no oblidava mai de recordar al lector les meravelles trobades dins la nostra col·lecció:

Gràcies a aquesta iniciativa, he llegit en romanès les grans narradores que han creat la novel·la catalana del segle XX (Víctor Català i Mercè Rodoreda), però també autors i llibres de les darreres dècades –Blai Bonet, Pere Calders–, o d'avui– Ramon Solsona, Carme Riera.

La potencialitat cognitiva de la ficció en presència de l'excepcionalitat artística són també els dos criteris confirmats en l'anàlisi de *La plaça del Diamant* feta per Mihai Zamfir, bon coneixedor de les literatures peninsulars. És interessant, que aquesta està feta després de la publicació de la seva segona edició, dins el marc de la col·lecció «Biblioteca de Cultură Catalană». Dins «el soroll i la fúria» dels primers anys després de la nostra revolució de 1989, l'obra mestra de Rodoreda li havia passat desaparcebuda. La guerra civil espanyola, «està en la mirada –diu el crític– d'una dona jove, aparentment senzilla, però de fet la mirada d'un àngel perdut a la terra. En la novel·la, la massacre de proporcions monumentals, no té més lligam amb la política: és una pulsio col·lectiva d'odi, de frustració i bogeria, un seguit de catàstrofes naturals, que colpeix sense sentit la persona senzilla... Des de la perspectiva d'aquesta dona-àngel, la història es manté igual –un seguit d'infelicitats interrompudes per curts momentts de felicitat individual o de pau dins la família... No m'aturo sobre el més important de tot: *La plaça del Diamant* em sembla d'una perfecció estilística, en només dues-centes pàgines estan presents diversos destins

<sup>5</sup> Diana Moțoc, *Traducerea, loc de întâlnire a culturilor și limbilor catalană și română. Studiu de caz: culturemul*, tesi doctoral sostinguda el 2015 a la Universitat de Timișoara; Delia Ionela Prodan Nicolau, *Estudi descriptiu sincronic d'un corpus de narrativa de ficció en llengua catalana i la seva traducció al romanès*, tesi doctoral sostinguda el 2016 a la Universitat d'Alacant.

individuals, i tens la sensació de conèixer-los des de sempre, com també el destí de Barcelona i d'Espanya. Però aquests darrers queden treballats en filigrana»<sup>6</sup>.

Aquestes dues cites em semblen significatives per la manera com és percebut el món català a través de les traduccions: la presència del component empàtic, la capacitat de posar-se en la pell de l'altre, generada per una experiència històrica, no comuna, sinó molt semblant: móns que continuen tenint algunes ferides sense cicatritzar. Hi ha, en aquest sentit, una característica que comparteixen tants els lectors habituals com els crítics. Aquests darrers, afegint-hi, és clar, l'exigència de la qualitat literària. Així –per donar només un últim exemple–, el mateix Mihai Zamfir va publicar un segon article a la revista *România literară*, sobre la guerra civil i la literatura, amb ocasió de la presentació del llibre *Els soldats de Salamina* de Javier Cercas amb la presència de l'autor i d'una llarga taula rodona organitzada a l'Institut Cervantes per l'editorial Humanitas, l'ambaixada d'Espanya i l'Institut mateix. Comparant *La plaça del Diamant* amb *Soldados de Salamina*, el crític decretava: «aquest llibre no té ni de lluny el valor de l'obra mestra de Rodoreda: és una construcció èpica enginyosa, però pel seu vessant estètic és, més aviat, una *story* que fa olor de periodisme».

Moltes vegades els ecos dels nostres rierols han d'esperar anys fins que aconseguen ser sentits a l'espai públic. Elisabeta Lăsconi va escriure sobre *La meitat de l'ànima* cinc anys després de la publicació del llibre<sup>7</sup>. El cinquantè aniversari de la mort d'Albert Camus li va tornar a portar el llibre a la memòria, si bé, deia, la traducció mereixia haver estat recomanada de seguida, per la seva manera subtil de posar en relació la identitat personal i la història de la comunitat.

He volgut mencionar aquest episodi perquè enforteix la meua convicció que les «històries» (trans)portades per la traduccions poden oferir als seus lectors no només plaers estètics, sinó també fer-los reflexionar sobre les seves conviccions, sobre el seu sistema de valors, fer-los posar-se en la pell dels altres, en l'imaginari d'altres escriptors, fer-los respectar altres llengües. En definitiva, les bones traduccions de les bones obres no fan altra cosa que integrar-se en la cultura d'arribada, en diàleg amb les seves homòlogues, siguin escrites pels autors autòctons, siguin vingudes d'altres terres.

És aquest el petit bé que poden fer els traductors i jo confio en les paraules de Ramon Llull: «un petit bé es major que molts mals en malea, cor granea es convé a bé i no es convé amb mal».

<sup>6</sup> «Legendarul război», *România literară*, núm. 51/2003.

<sup>7</sup> «Albert Camus, seducătorul», <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/albert-camus-seducatorul-7085748>